

УДК 343.102:343.359

А.Ф. ВОЛОБУЄВ, докт. юрид. наук, проф.,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Ключові слова: слідчий, оперативний підрозділ, економічний злочин

Однією з проблем, від вирішення якої залежить підвищення ефективності боротьби з економічною злочинністю, є проблема координації діяльності різних підрозділів органів внутрішніх справ. Адже, коли злочини замасковані, мають різноманітний характер, а їм протистоїть діяльність розгалуженої мережі підрозділів правоохоронних органів, то функціонування цієї мережі потребує упорядкування, узгодженості їх спільних дій. У криміналістичній літературі питанням взаємодії приділялася значна увага, зокрема у працях В.В. Голубева, В.С. Зеленецького, М.О. Погорецького, І.В. Озерського, Л. Півненко, В.М. Федченка, В.В. Пивоварова і Л.І. Щербини [1-7]. Але у проведених дослідженнях взаємодія між підрозділами правоохоронних органів розглядається переважно у загальному плані, без врахування особливостей її організації саме при розслідуванні економічних злочинів. А такі особливості безумовно існують і повинні враховуватися у діяльності правоохоронних органів.

Перш за все, потрібно визначитися з поняттям «економічний злочин». Оскільки у кримінальному законодавстві України відсутнє нормативне визначення даного поняття, у науковому обороті використовуються поняття «економічні злочини», «злочин в сфері економіки», «злочин економічної спрямованості». Причому ці поняття використовуються в різних науках кримінально-правового циклу (кримінальному праві, кримінології, криміналістиці) і нерідко в них вкладається

різний за обсягом зміст. Певний вплив на це робить та обставина, що в Кримінальному кодексі Російської Федерації в окремий розділ (Розділ VIII «Злочини в сфері економіки») були об'єднані злочини проти власності (гл.21), злочини в сфері економічної діяльності (гл.22) і злочини проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях (гл.23). Таким чином, російським законодавцем було визначено, що економічними можуть називатися злочини, родовим об'єктом яких є економіка як сукупність виробничих (економічних) відносин із приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ [8, с.79-80]. Такий підхід не міг бути використаний у криміналістиці при розробці окремих методик розслідування. У зв'язку з цим нами було запропоновано визначати кілька аспектів у тлумаченні поняття економічних злочинів – кримінально-правовий, кримінологічний, криміналістичний [9].

У криміналістичному аспекті під економічними злочинами розуміються кримінально-карані корисливі діяння, вчинені з використанням легальних форм і інститутів господарської діяльності, повноважень по регулюванню і контролю над цією діяльністю. Таким чином, економічними можуть бути визнані не всі злочини проти власності, а тільки ті з них, при здійсненні яких використовуються інструменти господарської (підприємницької) діяльності. До категорії економічних злочинів повинні бути віднесені і посадові злочини, чинені з використанням повноважень по регулюванню і контролю над суб'єктами цієї діяльності.

Особливістю зазначеної категорії злочинів є те, що при їх вчиненні використовуються легальні економічні інститути (правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності). Здійснювані організованими групами дії по підготовці, здійсненню і прихованню економічних злочинів не завжди очевидні, зовні вони виглядають як звичайні господарські операції. Тобто злочинна діяльність здійснюється під оболонкою цивільно-правових і господарських відносин. Для встановлення ознак економічних злочинів правоохоронними органами повинна прово-

дитися цілеспрямована робота з використанням спеціальних пошукових, розвідувальних, а іноді і контррозвідувальних заходів у сполученні з застосуванням процесуальних заходів. Саме наведені обставини і ставлять на порядок денний удосконалення взаємодії слідчих і оперативно-розшукових підрозділів правоохоронних органів.

З огляду на специфіку механізму здійснення економічних злочинів і обумовлені цим особливості досудового розслідування по таких кримінальних справах, у МВС України була розроблена і затверджена (наказ № 760 від 08.09.2005 р.) «Інструкція з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні і розслідуванні злочинів у сфері економіки» (далі - Інструкція). У цьому нормативно-правовому акті сформульовані положення, покликані підвищити ефективність спільної діяльності слідчих і оперативних співробітників. Їхній аналіз дозволяє виділити кілька напрямків такої взаємодії і висловити деякі судження.

Спільна робота оперативного співробітника і слідчого при заведенні оперативно-розшукових справ щодо осіб, що вчиняють економічні злочини. Цей напрямок передбачає закріплення слідчого, що спеціалізується на розслідуванні економічних злочинів (п.1.3, 2.1 Інструкції), за конкретним виявленим злочином для надання методичної допомоги оперативному співробітнику в його документуванні. Така допомога полягає, зокрема, у визначенні мінімальної кількості документів первинного матеріалу, достатньої для порушення кримінальної справи і забезпечення його судової перспективи. Аналіз слідчої практики дозволяє сформулювати наступний перелік таких документів:

- 1) заява потерпілої особи (представника юридичної особи) про факт здійснення протиправних дій;
- 2) докладне письмове пояснення заявника про обставини здійснення протиправних дій;
- 3) докладні письмові пояснення свідків протиправних дій (це можуть бути пояснення працівників як тих комерційних структур,

де чи працює якими керує заявник, так і тих, де працює запідозрений у здійсненні злочину);

4) документи або завірені у встановленому порядку копії, що визначають організаційно-правовий статус підприємства, з використанням якого був вчинений злочин (свідчення про реєстрації підприємства; статут; угода засновників підприємства; реєстр акціонерів);

5) документи або їхні копії, що свідчать про заняття певним видом підприємницької діяльності (ліцензії, договори і т.п.);

6) дійсні бухгалтерські, банківські та інші документи (їхньої копії), що відображають окремі господарські операції;

7) підроблені (фальсифіковані) документи, що були використані як засіб здійснення злочину;

8) докладне письмове пояснення особи (осіб), запідозреної у вчиненні злочину, про факти здійснення протиправних дій;

9) матеріали документальної ревізії фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, у яких містяться ознаки злочину.

Спільний аналіз первинного матеріалу про злочин у стадії порушення кримінальної справи. Цей напрямок взаємодії тісно зв'язано з попереднім і передбачає ситуацію, коли первинні матеріали про економічний злочин були зібрані оперативним підрозділом без методичної допомоги слідчого. При вивченні таких матеріалів слідчий через керівника слідчого підрозділу вправі зажадати додаткову інформацію, у тому числі несекретні матеріали оперативно-розшукової справи (п.2.2 Інструкції). При встановленні неповноти представленого матеріалу складаються письмові рекомендації з його доробки, які в обов'язковому порядку прилучаються до оперативно-розшукової справи або матеріалів дослідчої перевірки.

У виняткових випадках, коли сформована ситуація диктує необхідність проведення невідкладних слідчих дій (інакше сліди злочину можуть бути знищені), кримінальна справа може бути порушена при відсутності окремих документів у первинних матеріалах,

зокрема, актів документальних ревізій і перевірок. У такому випадку рішення про порушення кримінальної справи приймається тільки керівником слідчого підрозділу або особою, що виконує його обов'язки (п.2.7 Інструкції). При ухваленні рішення про реалізацію оперативних матеріалів, як правило, при участі слідчого складаються погоджені плани, що затверджуються керівниками оперативного і слідчого підрозділу.

При порушенні кримінальних справ про тяжкі й особливо тяжкі економічні злочини негайно (у всякому разі, не пізніше 3 днів) повинна бути створена слідчо-оперативна група (СОГ) з найбільш досвідчених слідчих і оперативних співробітників, що звільняються від виконання іншої роботи. Заміна оперативних працівників, що входять до складу СОГ, можлива тільки за узгодженням зі слідчим – керівником групи (п.3.4, 3.5 Інструкції).

Спільна робота оперативного співробітника і слідчого по подоланню (попередженню) протидії розслідуванню (п.3.8 Інструкції). Це один з найважливіших напрямків взаємодії, який полягає у проведенні оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, націлених на подолання протидії розслідуванню, здійснюваного шляхом: 1) знищення (приховання, фальсифікації) слідів злочину; 2) впливу на членів слідчо-оперативної групи.

Знищення (приховання, фальсифікація) слідів злочину містять у собі різні прийоми, що застосовуються для впливу на: а) предмети-носії інформації про злочин (документи, речовинні докази); б) людей, які володіють відомостями, що мають значення у кримінальній справі (вплив на потерпілих і свідків з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або дачі неправдивих показань, їх убивство). Попередження цієї форми протидії можливо шляхом проведення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих, зокрема, на: своєчасна затримання підозрюваних; встановлення і вилучення документів, предметів - речових доказів; одержання правдивих і детальних показань співучасників про механізм вчине-

ного злочину; одержання детальних показань потерпілих і свідків.

Вплив на членів слідчо-оперативної групи містить у собі різні прийоми (підкуп, погрози, дискредитація, убивство) спонукання співробітників правоохоронних органів до ведення повільного і неефективного слідства, що, зрештою, приведе до припинення кримінальної справи по одній з передбачених законом підстав або виправданню підсудного або осудженні його до незначного покарання. Способами рішення задачі попередження цієї форми протидії є, по-перше, збереження під час проведення слідчих, оперативно-розшукових та інших дій службової таємниці – відомостей про склад слідчо-оперативної групи, про слідчих і оперативних працівників (місце роботи і проживання, наявність родини, її склад тощо). По-друге, під час розслідування може скластися небезпечна ситуація, яка може вимагати взяття під охорону службою внутрішньої безпеки членів СОГ та їхніх близьких родичів.

Спільна робота слідчого й оперативного співробітника по забезпеченню відшкодування нанесеної злочином матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна (п.3.9 Інструкції). Забезпечення відшкодування матеріального збитку від злочину і можливої конфіскації майна є тактичною задачею розслідування, що для свого рішення вимагає проведення комплексу слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Треба мати на увазі, що вже на початковому етапі розслідування повинні вирішуватися такі окремі задачі:

- 1) встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочином;
- 2) встановлення місцезнаходження викраденого майна або способу його використання;
- 3) встановлення майна, яким володіють винні особи, і його місцезнаходження;
- 4) встановлення правового статусу виявленого у винних осіб майна (приватна або колективна власність);
- 5) вилучення і збереження майна для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації.

Рішення названих тактичних задач має

певну специфіку, обумовлену обставинами здійснення економічного злочину і вимагає проведення комплексу оперативно-розшукових і процесуальних дій.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що найбільш ефективна взаємодія слідчого й оперативних працівників при розслідуванні економічних злочинів можливо тільки в складі СОГ, створюваних з дотриманням визначених принципів (п.1.2 Інструкції). Запорукою їхньої успішної діяльності є оптимальний розподіл обов'язків між її членами, погоджене планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, взаємний обмін інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення корективів у план роботи групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубев В.В. Организация взаимодействия при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами // Следователь. –1997. -№ 5. -С.35-38.
2. Зеленецький В.С. Взаємодія слідчого з органами дізнання у боротьбі з організованою злочинністю // Вісник Академії правових наук. –1997. Вип.1. –С.183-185.
3. Погорецкий Н.А. Взаимодействие сле-

дователя и органа дознания в процессе расследования преступлений // Весы Фемиды. – 2000. -№ 3-4. –С.205-212.

4. Озерський І.В. Взаємодія органів слідства і дізнання у боротьбі з організованою злочинністю // Уряду України, Президенту України, Верховній Раді України, органам центральної та місцевої виконавчої влади: Міжвідомчий наук. збірник /За ред. А.І. Комарової, М.О. Потебенько. –2001. –Т.22. –С.538-543.

5. Федченко В.М. Слідчі та слідчо-оперативні групи: підстави їх створення і діяльності // Наук. вісник Нац. академії внутр. справ України. 2001. -№ 5. –С.241-247.

6. Півненко Л. Проблеми групового розслідування кримінальних справ // Вісник прокуратури. –2003. -№ 6. –С.48-52.

7. Пивоваров В.В., Щербина Л.І. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ: Монографія. –Харків: Право, 2006.

8. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности. -СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002.

9. Волобуєв А.Ф. Економічні злочини: поняття та проблеми розробки методик розслідування // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць. –Одеса: Юридична література. –2003. –С.35-39.

Волобуєв А.Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів // Форум права. -2006. -№ 1. –С.16-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06vafrez.pdf>

Надане визначення поняття «економічний злочин», розглянуті напрямки і сформульовані положення, покликані підвищити ефективність взаємодії слідчих і оперативних співробітників.

Волобуєв А.Ф. Взаимодействие следователя с оперативными подразделениями при расследовании экономических преступлений

Представлено определение понятия «экономическое преступление», рассмотрены направления и сформулированы положения, призванные повысить эффективность взаимодействия следователей и оперативных сотрудников.

Volobuev A.F. Inspector's interaction with operative divisions at investigation economic crimes

Definition of concept «an economic crime» is submitted, directions are considered and the positions are formulated, called to raise efficiency of inspectors and operative employee's interaction.